

Afet Bilincinin İnşasında Tedbir ve Tevekkül Bütünlüğü: 6 Şubat Depremleri ve Bütüncül Din Eğitimi Modeli

Mustafa Cabir Altıntaş

[0000-0002-8991-7047](https://orcid.org/0000-0002-8991-7047)

Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Şırnak, Türkiye

<https://ror.org/01fcvkv23>

mcabiraltintas@sirnak.edu.tr

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, afet bilincinin kazandırılmasında din eğitiminin rolünü teolojik temeller, psiko-sosyal etkiler ve müfredat uygulamaları bağlamında derinlemesine analiz etmektir. Çalışma, İslam toplumlarında yaygın olan geleneksel kadercilik (fatalizm) anlayışı ile proaktif risk yönetimi arasındaki gerilimi irdeleyerek, Türkiye'deki din eğitimi politikaları için afet bilincini merkeze alan bütüncül bir yaklaşım geliştirmeyi hedeflemektedir. Nitel araştırma deseninde kurgulanan çalışmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası Türkiye'de yapılan saha araştırmaları, Endonezya ve Japonya'daki afet eğitimi uygulamaları ve John Hick'in teodise tartışmalarını içeren literatür; betimsel içerik analizi tekniğiyle incelenmiştir. Analizler, dinin afet yönetiminde çift yönlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bir yanda ilahi ceza odaklı teolojik dil, risk algısını zayıflatarak fatalist bir tutuma yol açarken; diğer yanda doğru yapılandırılmış dini başa çıkma mekanizmaları, travma sonrası büyüme ve psikolojik sağlamlık sağlamaktadır. Ayrıca, sivil toplum temelli yaygın din eğitimi uygulamalarının toplumsal direnci artırmada kritik bir işleve sahip olduğu tespit edilmiştir. Din eğitimi, afetleri salt bir imtihan veya kader düzleminde değil; insan sorumluluğunu (ihtiyar) ve nedenselliği (Sünnetullah) önceleyen bir perspektifle ele almalıdır. Bu doğrultuda çalışma, din eğitimi müfredatında afetler karşısında takınılması gereken bilişsel, duyuşsal ve davranışsal tutumları doğru bir şekilde yönlendirecek bir içerik restorasyonu öngören "Afet Bilinci Odaklı Bütüncül Din Eğitimi Yaklaşımı"nı önermektedir.

Anahtar Kelimeler

Din Eğitimi; Afet Bilinci; Dini Başa Çıkma; Teodise; 6 Şubat Depremleri.

Öne Çıkanlar

- Bu araştırma, din eğitiminin afetleri salt bir imtihan veya pasif kadercilik (fatalizm) düzleminde değil; insan iradesini (ihtiyar) ve doğa yasalarını (sünnetullah) önceleyen proaktif bir sorumluluk perspektifiyle ele alması gerektiğini öne sürmektedir.
- Dini inançlar afet yönetiminde çift yönlü bir etkiye sahiptir; ilahi ceza odaklı geleneksel teolojik dil risk algısını zayıflatırken, doğru yapılandırılmış dini başa çıkma mekanizmaları travma sonrası büyüme ve psikolojik sağlamlık sağlamaktadır.
- Afetlerin "ilahi bir ceza" olarak kodlanması travmayı derinleştirmekte olup; olayların teodise bağlamında insanın ahlaki sorumluluğunu test eden bir "ruhsal eğitim sahası" olarak yorumlanması toplumsal direnci artırmaktadır.
- Kader, tevekkül ve musibet kavramları; din görevlilerinin söylemlerinde ve örgün din eğitimi müfredatında (DKAB, İHL) korku veya pasif kabulleniş yerine, "sahih tevekkül" ve "tedbir ahlakı" çerçevesinde yeniden yapılandırılmalıdır.
- Türkiye'deki din eğitimi politikaları için örgün ve yaygın eğitim kurumlarını, sivil toplum kuruluşlarını (STK) ve okul-toplum iş birliğini kapsayan "Afet Odaklı Bütüncül Din Eğitimi Modeli" önerilmiştir.

Atıf Bilgisi

Altıntaş, Mustafa Cabir. "Afet Bilincinin İnşasında Tedbir ve Tevekkül Bütünlüğü: 6 Şubat Depremleri ve Bütüncül Din Eğitimi Modeli". *ÂŞÂR Akademik Dinî Araştırmalar Dergisi*, Deprem ve Din Özel Sayısı (Nisan 2026), 257-290. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19912625>

Makale Bilgileri

<i>Geliş Tarihi</i>	5 Nisan 2026
<i>Kabul Tarihi</i>	29 Nisan 2026
<i>Yayın Tarihi</i>	30 Nisan 2026
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem-İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>YZ Etik Beyan</i>	Bu çalışmanın dil düzenleme ve çeviri aşamasında Gemini yapay zeka uygulaması kullanılmış; tüm çıktıların doğruluğu yazar tarafından kontrol edilerek nihai metin oluşturulmuştur.
<i>Etik Beyan</i>	Bu araştırma; klinik, deneysel veya insan/hayvan denekler üzerinde gerçekleştirilen nicel/nitel bir saha çalışması (anket, mülakat, odak grup çalışması vb.) niteliği taşımamaktadır. Çalışma, tamamen literatür taraması ve doküman incelemesi yöntemlerine dayalı olarak hazırlandığından, TR Dizin "Etik Kurul İzni Gerektiren Çalışmalar" yönergesi kapsamında değerlendirilmemekte olup etik kurul kararı gerektirmemektedir. Çalışmanın tüm süreçlerinde ulusal ve uluslararası araştırma ve yayın etiği kurallarına titizlikle riayet edilmiştir.
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı- intihal.net
<i>Etik Kurul İzni</i>	Etik izne tabi değildir.
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
<i>Finansman</i>	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
<i>Etik Bildirim</i>	asardergisiby@gmail.com
<i>S. Kalkınma Amaçları</i>	4 Nitelikli Eğitim 17 Amaçlar için Ortaklıklar
<i>Dizinler</i>	ERIH PLUS (31.03.2025)
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0

The Unity of Precaution and *Tawakkul* in Building Disaster Awareness: The February 6 Earthquakes and a Holistic Religious Education Model

Mustafa Cabir Altıntaş

[0000-0002-8991-7047](https://orcid.org/0000-0002-8991-7047)

Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Şırnak, Türkiye

<https://ror.org/01fcvk23>

mcabiraltintas@sirnak.edu.tr

Abstract

The primary objective of this study is to comprehensively analyze the role of religious education in fostering disaster awareness, specifically within the contexts of theological foundations, psycho-social impacts, and curriculum implementations. By examining the tension between the traditional fatalistic mindset prevalent in Islamic societies and proactive risk management, this study aims to develop a holistic approach centered on disaster awareness for religious education policies in Turkey. Designed as a qualitative study, the research employs the document analysis method. The literature—comprising field studies conducted in Turkey following the February 6, 2023, Kahramanmaraş-centered earthquakes, disaster education practices in Indonesia and Japan, and discussions on John Hick's theodicy—was examined utilizing a descriptive content analysis technique. The analyses indicate that religion exerts a twofold impact on disaster management. On the one hand, a theological discourse centered on divine punishment diminishes risk perception, thereby fostering a fatalistic attitude; on the other hand, properly structured religious coping mechanisms facilitate post-traumatic growth and psychological resilience. Furthermore, civil society-based non-formal religious education practices have been found to play a critical role in enhancing societal resilience. Religious education must approach disasters not merely through the lens of a divine test or predestined fate, but rather from a perspective that prioritizes human agency and causality (*Sunnatullah*). In this regard, the study proposes a "Disaster Awareness-Oriented Holistic Religious Education Approach," which envisions a content restoration within the religious education curriculum to properly guide the cognitive, affective, and behavioral attitudes required in the face of disasters.

Keywords: Religious Education; Disaster Awareness; Religious Coping; Theodicy; February 6 Earthquakes.

Highlights

- This research asserts that religious education should address disasters not merely as divine trials or through passive fatalism, but from a proactive responsibility perspective that prioritizes human free will (*ikhtiyar*) and the laws of nature (*Sunnatullah*).
- Religious beliefs exert a bidirectional influence on disaster management; while traditional theological discourse focused on divine punishment weakens risk perception, properly structured religious coping mechanisms facilitate post-traumatic growth and psychological resilience.
- Framing disasters as "divine punishment" deepens trauma, whereas interpreting these events within the context of theodicy as a "spiritual training ground" that tests human moral responsibility significantly enhances social resilience.
- The concepts of destiny, reliance on God (*tawakkul*), and calamity must be restructured in the discourses of religious officials and formal religious education curricula around "*tawakkul*" and the "ethics of precaution," replacing paradigms of fear or passive acceptance.
- A "Disaster-Oriented Holistic Religious Education Model" is proposed for religious education policies in Türkiye, encompassing formal and non-formal educational institutions, non-governmental organizations (NGOs), and school-community collaboration.

Citation

Altıntaş, Mustafa Cabir "The Unity of Precaution and *Tawakkul* in Building Disaster Awareness: The February 6 Earthquakes and a Holistic Religious Education Model". *ÂSÂR Journal of Academic Religious Studies*, Earthquake and Religion Special Issue (April 2026). 257-290. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19912625>

Article Information

<i>Date of submission</i>	05 April 2026
<i>Date of acceptance</i>	29 April 2026
<i>Date of publication</i>	30 April 2026
<i>Reviewers</i>	Two Internal-Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>AI Ethics Statement</i>	Linguistic refinement and translation of this work were assisted by Gemini AI. The final manuscript was meticulously reviewed and approved by the author for factual and stylistic accuracy.
<i>Ethical Statement</i>	This research is not a clinical, experimental, or quantitative/qualitative field study (e.g., survey, interview, focus group) involving human or animal subjects. As the study is based entirely on literature review and document analysis methods, it does not fall within the scope of the TR Dizin directive on "Studies Requiring Ethics Committee Approval," and therefore, ethics committee approval is not required. National and international research and publication ethics guidelines were strictly adhered to throughout all stages of the study.
<i>Plagiarism checks</i>	Yes- intihal.net
<i>Ethics committee</i>	Not subject to ethical clearance.
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	asardergisiebeyu@gmail.com
<i>S. Development Goals</i>	4 Quality Education 17 Partnerships for the Goals
<i>Dizinler</i>	ERIH PLUS (31.03.2025)
<i>Lisance</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Doğal afetler, yalnızca fiziksel yıkımlara yol açan jeolojik ve meteorolojik olaylar değil, aynı zamanda toplumların inanç sistemlerini, anlam dünyalarını ve eğitim politikalarını derinden sarsan çok katmanlı psiko-sosyal olgulardır. Özellikle Türkiye gibi aktif fay hatları üzerinde bulunan ve tarihsel süreçte sık sık yıkıcı depremlerle yüzleşen ülkelerde, bir afet kültürü oluşturulması hayati bir zorunluluktur. Ancak mevcut afet yönetimi literatürü incelendiğinde, odak noktasının büyük ölçüde mühendislik, şehir planlama, lojistik ve kriz yönetimi gibi teknik alanlarda toplandığı; meselenin zihniyet inşası ve manevi eğitim boyutunun ise ikincil planda kaldığı görülmektedir. Oysa afet bilinci eğitimi, yalnızca fay hattı hareketlerini, bina sağlamlığını veya toplanma alanlarını anlatan teknik ve rasyonel bir süreçten ibaret görülemez. Tıpkı modern eğitim disiplinlerinde olduğu gibi, afet eğitimine de pozitivist ve seküler bir paradigmanın ötesine geçerek ontolojik ve manevi bir bakış açısı dâhil edilmelidir. Nitekim maneviyattan ve ilahi/teolojik bir anlam arayışından yoksun, sadece maddi kurtuluşu önceleyen bir afet eğitimi sığ kalacak ve bireyin afet sonrasında yaşayacağı varoluşsal travmaları iyileştirmede yetersiz olacaktır. İnsan, kendi benliğinin ötesine geçerek daha büyük bir evrenin bilincine ancak dini ve manevi bir perspektifle ulaşabilir.¹ Bununla beraber bireylerin risk algısını, tehlike karşısındaki tutumlarını ve kriz anındaki davranış kalıplarını belirleyen en güçlü faktörlerden biri kültür ve dindir.²

Orta Doğu ve İslam coğrafyasında yürütülen çalışmalar, dinin afet algısında belirleyici ve dönüştürücü bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bu etki, literatürde genellikle iki zıt kutupta tartışılmaktadır. Birinci kutupta, afetlerin sadece "ilahi bir ceza", "gazap" veya "değiştirilemez bir yazgı" olarak algılanması (fatalizm), bireylerin önleyici tedbir alma motivasyonunu düşürerek pasif bir kabullenişe ve öğrenilmiş çaresizliğe yol açmaktadır.³ İkinci kutupta ise İslam düşüncesinin özündeki ilim (bilgi), ihtiyar (irade) ve Sünnetullah (doğa yasaları) kavramları, afet riskini azaltmada güçlü bir motivasyon kaynağı olarak işlev görmektedir.⁴ Bu noktada

¹ Mustafa Cabir Altıntaş, "Dini, Ahlaki ve Eğitimsel Açıdan Turizm: Akademik Bir Değerlendirme", *Tourism and Recreation* 6/2 (2024), 382-385.

² Furqan I. Aksa, "Islamic perspectives in disaster: An alternative to changing fatalistic attitudes", *Jambá: Journal of Disaster Risk Studies* 12/1 (2020), 1.

³ Hoda Baytiyeh - Mohamad K. Naja, "Can education reduce Middle Eastern fatalistic attitude regarding earthquake disasters?", *Disaster Prevention and Management* 23/4 (2014), 343.

⁴ Aksa, "Islamic perspectives in disaster:", 2.

temel sorun dinin ontolojik yapısı değil, din eğitimi süreçlerinin bu kavramları bireylere nasıl aktardığı ve hangi zihniyet kodlarını inşa ettiğidir.

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli meydana gelen ve 11 ili etkileyerek geniş bir coğrafyada yıkıma neden olan depremler, din eğitiminin afet sürecindeki rolünü yeniden ve acil bir şekilde tartışmaya açmıştır. Deprem sonrası yapılan saha araştırmaları, afetzedelerin yaşadıkları büyük travma ile baş etmede dua, sabır, teslimiyet ve ibadet gibi "dini başa çıkma" mekanizmalarına yoğun şekilde başvurduklarını göstermiştir.⁵ Ancak aynı veriler, toplumda afet bilincinin kader kavramı üzerinden yanlış kodlandığını; tedbir kavramının ise genellikle afet sonrasına ertelendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, din eğitiminin, bireylere afet öncesi tedbir ahlakını kazandırmada daha proaktif bir rol üstlenmesi gerektiğini işaret etmektedir.⁶

Bu bağlamda din eğitimi, sadece inanç esaslarının ve ritüellerin öğretildiği teorik bir alan olmanın ötesine geçmelidir. Endonezya gibi benzer afet riskleri taşıyan Müslüman ülkelerde, afet riskini azaltma stratejilerinin din eğitimi müfredatına (fıkıh, akaid, ahlak) entegre edildiği ve bunun toplum direncini artırdığı görülmektedir.⁷ Benzer şekilde Japonya örneği, okul tabanlı afet eğitiminin, toplum-okul işbirliği ile nasıl bir güvenlik kültürüne dönüşebileceğinin kanıtıdır.⁸

Bu çalışmanın temel amacı, 6 Şubat depremleri verileri ve küresel örnekler ışığında, din eğitiminin afet bilinci kazandırmadaki rolünü analiz etmek ve bu doğrultuda "Afet Odaklı Bütüncül Din Eğitimi Modeli"ni kavramsallaştırmaktır. Söz konusu model; (1) teolojik/felsefi zemin inşası, (2) örgün eğitim müfredatı, (3) sivil toplum inisiyatifleri, (4) yaygın din eğitimi ve manevi danışmanlık ve (5) okul toplum işbirliği olmak üzere beş temel sacayağı üzerine inşa edilmiştir. Çalışmada öncelikle afet ve din ilişkisi teolojik boyutta ele alınacak, ardından Türkiye'deki mevcut durum ve 6 Şubat sonrası ortaya çıkan ihtiyaçlar irdelenecek ve nihayetinde makalenin ana

⁵ Abdurrahman Demir, *Deprem anı ve sonrası sürecin bireyin dini duygu ve düşüncelerine etkisi: 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli deprem örneği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 10. ; Çetin Doğru, "Din eğitiminin imkânları bağlamında doğal afetlerin psiko-sosyal etkileriyle dini başa çıkma: Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat depremleri örneğinde fenomenolojik bir çalışma", *Harran İlahiyat Dergisi* 53 (2025), 94.

⁶ Süleyman Gümrükçüoğlu, "Din eğitimi açısından doğal afetlerle başa çıkmada temel Kur'anî kavramlar", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 16 (2023), 82.

⁷ Muzani, "Earthquake disaster risk reduction based on Islamic religious education curriculum in Indonesia", *International Journal of Education, Information Technology and Others* 3/2 (2020), 74.

⁸ Koichi Shiwaku vd. (ed.), "School disaster resilience assessment in the affected areas of 2011 East Japan earthquake and tsunami." *Natural Hazards* 82.1 (2016): 333-365.

omurgasını oluşturan bu dört boyutlu modelin teorik ve pratik çerçevesi sunulacaktır.

1. Yöntem

Bu çalışma, afet bilincinin kazandırılmasında din eğitiminin rolünü çok boyutlu olarak incelemeyi amaçlayan nitel bir araştırmadır. Araştırmada veri toplama ve analiz aracı olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır.⁹

1.1. Araştırmanın Kapsamı ve Veri Kaynakları

Çalışmanın veri seti, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen ve konuyu farklı boyutlarıyla ele alan üç temel kaynak grubundan oluşmaktadır:

Saha Araştırmaları (Birincil Veri Kaynakları): 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından bölgede yapılan ve afetzedelerin, din görevlilerinin ve öğrencilerin dini algılarını ölçen güncel tez ve makaleler incelenmiştir. Bu kapsamda; Demir'in Kahramanmaraş, Hatay ve Adıyaman'daki afetzedelerle yaptığı mülakatlar¹⁰, Doğru'nun dini başa çıkma üzerine fenomenolojik çalışması¹¹ ve Batır ve İnce'nin¹² din görevlileri üzerine yaptığı araştırmalar, çalışmanın Türkiye ayağını oluşturan temel verilerdir.

Kurumsal Dokümanlar: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın afetlere yaklaşımını, hutbe içeriklerini ve kurumsal raporlarını konu alan çalışmalar taranmıştır.¹³

⁹ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013), 187-193.

¹⁰ Demir, "Deprem anı ve sonrası sürecin bireyin dini duygu ve düşüncelerine etkisi".

¹¹ Doğru, "Din eğitiminin imkânları bağlamında doğal afetlerin psiko-sosyal etkileriyle dini başa çıkma".

¹² İkrâm Batır - Celal İnce, "Din görevlilerinin bir afet biçimi olan deprem hakkındaki algıları", *Bitlis İslamiyat Dergisi* 5/2 (2023), 98-119.

¹³ Cenksu Üçer - Büşra Zoba - Abdulkadir Çiftçi, "Diyanet İşleri Başkanlığının doğal afetler hakkındaki yaklaşımı", *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/2 (2023), 191-253.

Uluslararası Karşılaştırmalı Literatür: Türkiye'deki verileri küresel bir perspektifle yorumlamak için Endonezya¹⁴ Japonya¹⁵ Nepal¹⁶ ve Haiti¹⁷ örneklerini inceleyen akademik çalışmalar veri setine dahil edilmiştir.

1.2. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Elde edilen veriler, betimsel içerik analizi teknikleri kullanılarak işlenmiştir. Farklı çalışmalardan elde edilen bulgular; "Teolojik Algı", "Psikososyal Başa Çıkma" ve "Eğitimsel İhtiyaçlar" olmak üzere üç ana tema altında sınıflandırılmıştır. Teolojik Analiz kısmında, John Hick'in "Nefs Eğitimi" teodisesi¹⁸ ve "Felaket Teolojisi"¹⁹ kavramları merkeze alınarak, sahadaki ceza/kader algısının felsefi bir eleştirisi yapılmıştır. Pedagojik Analiz olarak ise, Endonezya'daki "Afete Hazır Okul" gibi uluslararası iyi örnekler incelenerek, çalışmanın temel çıktısı olan Afet Odaklı Bütüncül Din Eğitimi Modeli'nin alt bileşenleri (örgün, yaygın ve sivil toplum ayakları) için kuramsal bir zemin oluşturulmuştur.

2. Literatür Taraması ve Teorik Çerçeve

Afet yönetimi literatürü uzun yıllar boyunca konuyu teknik, mühendislik ve lojistik bir problem olarak ele almış; inanç, kültür ve değerler sistemini ikincil planda tutmuştur. Ancak Gaillard ve Texier, afet riskini azaltma çalışmalarında toplulukların dini inançlarının göz ardı edilmesinin, uygulanan politikaların başarısızlığına yol açtığını vurgulamaktadır.²⁰ Bu bağlamda literatür, din ve afet ilişkisini risk algısı ve başa çıkma olmak üzere iki temel ekseninde tartışmaktadır.

2.1. Çift Yönlü Bir Etki: Risk Algısı ve Dini Başa Çıkma

Din, afetler karşısında çift yönlü bir etkiye sahiptir. Sun, Deng ve Qi, dini inançların afet sürecinde iki farklı patika izlediğini belirtir: Birinci patika, bireylerin riski algılama biçimini şekillendirir. Eğer afet sadece "Tanrı'nın cezası" olarak

¹⁴ Zakiyuddin Baidhaw, "The role of faith-based organization in coping with disaster management and mitigation: Muhammadiyah's experience", *Journal of Indonesian Islam* 9/2 (2015), 167-194.; Muzani, "Earthquake disaster risk reduction based on Islamic religious education curriculum in Indonesia".

¹⁵ Shiwaku vd. (ed.), "School disaster resilience assessment.."

¹⁶ Mikyung Jang vd., "Religion and mental health among Nepal earthquake survivors in temporary tent villages", *Mental Health, Religion & Culture* 21/4 (2018), 329-335.

¹⁷ Jean K. Mesidor - Kaye F. Sly, "Religious coping, general coping strategies, perceived social support, PTSD symptoms, resilience, and posttraumatic growth among survivors of the 2010 earthquake in Haiti", *Mental Health, Religion & Culture* 22/2 (2019), 136-143.

¹⁸ Mehmet Fatih Kalın, "John Hick's theodicy of moral and spiritual development and a critical examination of theodicy", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/4 (2024), 1730.

¹⁹ Yance Z. Rumahuru - Agusthina C. Kakiay, "Issues and approaches in contemporary theological thinking about evil: Rethinking disaster theology", *Open Theology* 6 (2020), 625.

²⁰ Jean C. Gaillard - Pauline Texier, "Religions, Natural Hazards, and Disasters: An Introduction", *Religion* 40/2 (2010), 81-84.

kodlanırsa, bu durum bireyleri pasifize ederek tedbir alma davranışını engelleyebilmektedir. İkinci patika ise afet sonrası süreçte devreye girer; din, sağladığı sosyal destek ve anlamlandırma çerçevesiyle mağdurların psikolojik travmayı atlattıklarında en güçlü sığınak haline gelir.²¹

Literatürdeki temel tartışmalardan biri, dinin afet sonrası süreçte sunduğu iyileştirici ve rehabilite edici gücü korunurken; afet öncesi hazırlık ve zarar azaltma tedbirlerini sekteye uğratan pasif fatalist (kaderci) algının nasıl dönüştürüleceği sorunsalıdır.²² Ghafory-Ashtiany, İslam inancının ontolojik yapısında bu tür pasif bir fatalizmin yer almadığını savunmaktadır.²³ Nitekim Kur'anî perspektif, insanı yeryüzünün halifesi (aktif eyleyen) olarak tanımlar ve doğa olaylarının işleyişini akıl ve bilim (ilm) yoluyla kavramayı emreder. Bu teolojik zeminde afet, salt bir "kader kurbanı olma" veya ilahi bir cezalandırma hali değil; insanın kendisine bahşedilen akli, iradeyi ve tedbir alma sorumluluğunu yerine getirmemesinin bir neticesidir.

Tam bu noktada, geleneksel fatalizm ile proaktif inanç arasındaki ayrımı belirleyen temel mekanizma olarak din eğitimi devreye girmektedir. Toplumsal bellekte yerleşik hale gelen "kaderci" eylemsizlik, dinin özünden ziyade, inancın kültürel ve eksik aktarımından kaynaklanan pedagojik bir sorundur.²⁴ Nitelikli bir din eğitimi; *kader* ve *tevekkül* kavramlarını, insan iradesini (cüzi irade) yok sayan cebriyeci bir anlayıştan arındırarak, "önce fiili duayı (tedbiri) yerine getirme, ardından sonucu yaratıcıya bırakma" şeklindeki dinamik bir eylem felsefesine dönüştürür.²⁵ Dolayısıyla, afet bilincinin inşasında din eğitimi, teolojik inançları pasif bir kabulleniş aracı olmaktan çıkarıp; risk azaltma ve kriz yönetimi süreçlerinde bireyi ahlaki, akli ve eylemsel olarak sorumlu kılan itici bir pedagojik güce dönüştürmektedir.²⁶ İşte makalenin sonuç bölümünde detaylandırılacak olan Afet Odaklı Bütüncül Din Eğitimi Modeli'nin felsefi zemini, tam da geleneksel fatalizmi dönüştürme ve sahih tevekkül

²¹ Lei Sun - Yan Deng - Wenhua Qi, "Two impact pathways from religious belief to public disaster response: Findings from a literature review", *International Journal of Disaster Risk Reduction* 27 (2018), 588-595.

²² David K. Chester, "Theology and disaster studies: The need for dialogue", *Journal of Volcanology and Geothermal Research* 146/4 (2005), 322.

²³ Mohsen Ghafory-Ashtiany, "Viewpoint of Islam on earthquakes, human vitality and disaster", *Disaster Prevention and Management: An International Journal* 18/3 (2009), 218-232.

²⁴ Hanna Schmuck, "'An act of Allah': Religious explanations for floods in Bangladesh as survival strategy", *International Journal of Mass Emergencies and Disasters* 18/1 (2000), 85-87.

²⁵ A. Nuray Karancı - Bahattin Akşit - Gülay Dirik, "Impact of a community disaster awareness training program in Turkey: Does it influence hazard-related cognitions and preparedness behaviors?", *Social Behavior and Personality: An International Journal* 33/3 (2005), 255.

²⁶ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2010), 55.

inancıyla desteklenmiş bu aktif sorumluluk bilincini merkeze alma hedefi üzerine kuruludur.

2.2. Deprem Travması ve Dini Başa Çıkma Stratejileri

Doğal afetler, bireylerde sadece fiziksel güvenlik tehdidi oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda ontolojik bir güvensizlik yaratarak anlam dünyalarını sarsar. Bu tür kriz anlarında bireylerin sığındığı en güçlü limanlardan biri dindir. Literatür, deprem sonrası süreçte dinin, hem travmatik etkileri azaltan bir başa çıkma aracı hem de afeti anlamlandırma sürecini yöneten bir bilişsel çerçeve olduğunu göstermektedir.

Afetzedelerin travma ile mücadelesinde dini başa çıkma mekanizmaları merkezi bir rol oynar. Birey, afeti anlamlandırma biçimine göre dinden iyileştirici veya travmatize edici bir etki alabilir. Literatürde bu durum, en genel anlamıyla bireylerin kriz, kayıp veya travma gibi yoğun stres faktörleriyle yüzleştiklerinde; anlam bulmak, kontrol duygusunu yeniden tesis etmek ve teselli bulmak amacıyla inançlarını, dini pratiklerini ve manevi ilişkilerini kullanma süreci olarak tanımlanan "Dini Başa Çıkma" teorisi ile açıklanır.²⁷ Pargament'in bu teorik çerçevesine göre, stresle baş etmede din, salt pasif bir savunma mekanizması değil; kutsal ile kurulan bağ üzerinden hayatı yeniden anlamlandırmaya yönelik aktif, bilişsel ve çok boyutlu bir çabadır. Pargament'in teorik çerçevesine atıfla yapılan çalışmalar, bu mekanizmanın "olumlu" ve "olumsuz" olmak üzere iki farklı boyutta işlediğini vurgular. Doğanay, 6 Şubat depremlerini yaşayan bireyler üzerinde yaptığı nitel araştırmada, mağdurların dua, tevekkül ve sabır gibi "olumlu dini başa çıkma" yöntemlerini kullanarak psikolojik dayanıklılıklarını artırdıklarını tespit etmiştir.²⁸ Çapcıoğlu vd. tarafından vurgulandığı üzere, afeti bir "imtihan" ve "manevi olgunlaşma süreci" olarak gören bireyler, dua, sabır ve dayanışma (infak) pratikleriyle travma sonrası stres bozukluğuna (TSSB) karşı daha dirençli hale gelmektedir.²⁹ Buna karşın, afeti doğrudan "Allah'ın gazabı" veya cezalandırma olarak yorumlayan bireylerde Tanrı'ya, kendine veya topluma yönelik "olumsuz dini başa çıkma" gözlemlenmekte; bu durum suçluluk, öfke, çaresizlik ve manevi çatışmayı beraberinde getirmektedir.³⁰

²⁷ Kenneth I. Pargament, "From research to practice: Three waves in the evolution of the psychology of religion and spirituality", *Spiritual Psychology and Counseling* 8/3 (2023), 210-213.

²⁸ Süleyman Doğanay, "Depremzedelerin hayatı anlamlandırma ve yas süreçlerinde dinin rolü: Nitel bir araştırma", *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/Özel Sayı (2023), 157-190.

²⁹ İhsan Çapcıoğlu - Fatma Çapcıoğlu - Rüveyda Çınar (ed.), *Psikososyal Boyutlarıyla Afetler ve Din* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023), 15.

³⁰ 554.

Afet sonrası manevi yönelimleri inceleyen güncel tartışmalar, duanın ve dini başa çıkma pratiklerinin bireyler için yalnızca ritüel bir alışkanlık olmadığını; aynı zamanda sarsılan kontrol duygusunu yeniden tesis etme ve varoluşsal belirsizliği yönetme çabası olduğunu göstermektedir. Bu süreçte dini başa çıkmanın işlevselliği, bireyin bilişsel şemasında yer alan inanç kodlarına bağlıdır. Yapıcı başa çıkma örüntülerinde güven, sabır ve dayanışma ön plana çıkarken; teolojik zemini zayıf olumsuz örüntülerde suçluluk, terk edilmişlik hissi ve kaderci pasiflik tetiklenebilmektedir. Bu durum, afet odaklı din eğitiminin, bireyin varoluşsal krizlerine eşlik eden travma duyarlı bir rehberlik modeli geliştirmesini zorunlu kılmaktadır.

Bahadır ve Ay tarafından yapılan nicel analizde, deprem kaygısı ile dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişki olduğu; bireylerin çaresizlik düzeyi arttıkça manevi desteğe olan ihtiyaçlarının da arttığı görülmüştür.³¹ Bu istatistiksel veri, makale boyunca temelini attığımız 'Bütüncül Din Eğitimi Modeli'nin psiko-sosyal ayağının ne denli kritik olduğunu ampirik olarak kanıtlamaktadır. Söz konusu nicel bulgular, manevi desteğin afet sonrasında yalnızca tali bir teselli aracı olmadığını; aksine bireyin ontolojik güvenliğini ve psikolojik sağlamlığını tesis eden temel bir müdahale aracı olarak konumlandırılması gerektiğini göstermektedir. Bu durum, din eğitiminin kriz zamanlarında yalnızca teorik bir inanç aktarımı yapmakla kalmayıp; travmanın yarattığı belirsizlik ve kaos ortamında bireye ontolojik bir güvenlik alanı açtığını, yaşanan acıyı teolojik bir zeminde anlamlandırarak ruhsal çöküşü engelleyen dinamik bir psiko-sosyal etkileşim aracı olarak işlev gördüğünü kanıtlamaktadır. Kriz anlarındaki bu iyileştirici ve anlam kurucu etkileşim potansiyeli, din eğitiminin bireye "nasıl inanması gerektiğini" öğretmesinin hayati önemini ortaya koymaktadır. Bu durumda din eğitiminin misyonu, bireylere afet anlarında psikolojik sağlamlıklarını koruyacak sahih bir Tanrı ve afet tasavvuru sunmak olmalıdır.

Toplumun depremi algılama biçimi, afet sonrası iyileşme sürecini doğrudan etkiler. Sadan, Gurbet ve Karaoğlan, Kur'an ve Sünnet perspektifinden yaptıkları incelemede, afetlerin sadece helak edilen kavimler üzerinden bir ceza olarak okunmasının teolojik açıdan eksik, psikolojik açıdan ise yıkıcı olduğunu belirtirler.³² İslam inancında afetler, aynı zamanda bir imtihan, ikaz ve doğa yasalarının

³¹ Ziyet Bahadır - Faruk Ay, "Deprem kaygısı ve dini başa çıkma", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 38 (2025), 88.

³² Hamza Sadan - Mahmut Gurbet - Arslan Karaoğlan, "Kur'an ve sünnet bağlamında doğal afetlere karşı takınılması gereken bazı tutum ve davranışlar", *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/Özel Sayı (2023), 1-38.

(sünnetullah) işleyişi olarak görülmelidir. Kula, depremi salt bir ceza olarak kodlamanın, afetzedelerde "Tanrı tarafından terk edilme" hissine yol açarak travmayı derinleştirdiğini vurgular.³³ Dolayısıyla din eğitimi, afeti teolojik olarak doğru konumlandıran bir afet teolojisi dili geliştirmek zorundadır.

Dinin afetle başa çıkmadaki rolü evrensel bir fenomendir. Mesidor ve Sly, 2010 Haiti depremi mağdurları üzerine yaptıkları çalışmada, dini başa çıkma stratejilerinin "travma sonrası büyüme" üzerinde en güçlü yordayıcı olduğunu saptamıştır.³⁴ Haiti halkı, inançları sayesinde yaşadıkları yıkımı bir yeniden doğuş fırsatı olarak anlamlandırabilmiştir. Öte yandan, Gianisa ve Le De, Endonezya (Padang) depremi örneğinde dinin risk algısı üzerindeki paradoksal etkisine dikkat çeker. Çalışma, dini inançların afet sonrası toparlanmayı hızlandırdığını, ancak afet öncesinde "her şey Allah'tan" şeklindeki kaderci yaklaşımın risk azaltma (hazırlık) davranışlarını zayıflattığını ortaya koymuştur.³⁵ Sun, Deng ve Qi de benzer şekilde, dini inancın afet bilinci üzerinde hem engelleyici hem de teşvik edici olabileceğini, buradaki belirleyici faktörün "dini bilginin yorumlanma biçimi" olduğunu belirtir.³⁶

Tüm bu veriler ışığında Asoğlu ve Özdemir, deprem kaynaklı travma sonrası stres belirtileriyle başa çıkmada din eğitiminin aktif bir rol üstlenmesi gerektiğini savunur.³⁷ Onlara göre, örgün ve yaygın din eğitimi süreçleri, bireylere sadece ritüelleri değil, zor zamanlarda anlam üretme becerisini ve psikolojik sağlamlığı destekleyen inanç esaslarını da kazandırmalıdır.

3. Kavramsal Çerçeve: İslam Düşüncesinde Afet, Teodise, Sorumluluk ve Eğitimin Kesişimi

Afetler, sadece yer kabuğunun hareketliliği ile açıklanan fiziksel olaylar değil; aynı zamanda bireylerin anlam dünyasında derin izler bırakan, Tanrı tasavvuru ve kader algısıyla şekillenen fenomenlerdir. Bu nedenle afet bilincinin inşası, teknik bilgi kadar teolojik algının doğru yönetilmesine de bağlıdır.

³³ Kula, "Deprem ve dini başa çıkma", 245.

³⁴ Mesidor - Sly, "Religious coping, general coping strategies..", 140.

³⁵ Adisaputri Gianisa - Loic Le De, "The role of religious beliefs and practices in disaster: The case study of 2009 earthquake in Padang city, Indonesia", *Disaster Prevention and Management* 27/1 (2018), 75-77.

³⁶ Lei Sun - Yan Deng - Wen-Hua Qi, "Religious belief, disaster awareness, and disaster response: Findings and implication for disaster risk reduction", *Advances in Social Science, Education and Humanities Research* 90 (2017), 15.

³⁷ Asoğlu - Özdemir, "Deprem kaynaklı travma sonrası stres belirtileri ile başa çıkmada din eğitiminin rolü", 340.

3.1. Teolojik Zemin: Ceza, İmtihan ve Sünnetullah Dengesi

İslam literatüründe doğal afetlerin konumlandırılması, bireylerin risk algısını doğrudan etkilemektedir. Geleneksel halk dindarlığında depremler sıklıkla, geçmiş kavimlerin helak kıssaları üzerinden (Âd, Semûd, Lût kavimleri vb.) "ilahi bir ceza" veya gazap olarak yorumlanma eğilimindedir. Ancak Sadan, Gurbet ve Karaoğlan, Kur'an perspektifinden yaptıkları analizde, her afetin doğrudan bir ceza olarak nitelendirilemeyeceğini; bunun teolojik bir indirgemecilik olduğunu belirtirler. İslam düşüncesinde evren, "Sünnetullah" adı verilen değişmez yasalarla (fiziksel, biyolojik ve toplumsal kanunlar) yönetilmektedir.³⁸ Ghafory-Ashtiany³⁹ ve Aksa⁴⁰, İslam'ın bilgi temelli bir din olduğuna dikkat çekerek, doğa olaylarının bilimsel nedenlerini araştırmanın ve fay hatlarının gerçekliğini kabul etmenin de dini bir vecibe olduğunu savunur. Din eğitimi kapsamında bireylere kazandırılacak afet bilinci de, bilimsel verileri reddetmeyi değil, aksine onları anlamlandırmayı gerektirir. Sıkça yanlışlığa düşüldüğü üzere, afetlere yönelik alınacak bilimsel ve teknik tedbirler ile dini inanç (tevekkül) arasında bir zıtlık yoktur. Din ve bilim, afetlerin doğasını ve insan sorumluluğunu açıklarken çatışma içinde değil, simbiyotik (ortak yaşam) bir ilişki içinde var olurlar. Jeoloji bilimi bir afetin nasıl ve ne zaman olabileceğini araştırırken; din eğitimi insanın bu doğa olayına niçin maruz kaldığını ve bu musibet karşısında ahlaki olarak nasıl bir duruş sergilemesi gerektiğini sorgulayarak birbirini tamamlar.⁴¹ Bu bağlamda deprem, ontolojik olarak kötü bir olay değil, yeryüzünün jeolojik döngüsünün bir parçasıdır. Afeti felakete dönüştüren ise Sünnetullah'a uygun davranmayan insan iradesidir.

3.2. Yanlış Kader Algısı ve Aktif Tevekkül Pedagojisi

Afet riskini azaltma çalışmalarının önündeki en büyük zihinsel bariyerlerden biri, Ortadoğu ve İslam coğrafyasında yaygın olan cebriyecilik (fatalist) kader anlayışıdır. Baytiyeh ve Naja, bu anlayışın bireyleri "ne yaparsam yapayım sonuç değişmeyecek" şeklinde bir öğrenilmiş çaresizliğe ittiğini ve tedbir alma reflekslerini zayıflattığını vurgular.⁴² Oysa İslam ahlak felsefesinde kader, insanın sorumluluğunu (cüz-i irade) devre dışı bırakan bir cebriye anlayışı değildir.

³⁸ Sadan - Gurbet - Karaoğlan, "Kur'an ve sünnet bağlamında doğal afetlere karşı takınılması gereken bazı tutum ve davranışlar", 10-15.

³⁹ Ghafory-Ashtiany, "Viewpoint of Islam on earthquakes, human vitality and disaster", 225.

⁴⁰ Aksa, "Islamic perspectives in disaster", 1-4.

⁴¹ Altıntaş, "Dini, Ahlaki ve Eğitimsel Açıdan Turizm", 388-390.

⁴² Baytiyeh - Naja, "Can education reduce Middle Eastern fatalistic attitude regarding earthquake disasters?", 350-355.

Din eğitimi süreçlerinde tevekkül kavramının, "aktif" veya "pasif" gibi modern nitelermelere ihtiyaç duymadan, kendi otantik anlamıyla öğretilmesi gerekmektedir. Nitekim İslam düşünce geleneğinde tevekkülün ontolojik yapısı bizzat dinamik ve eylemsel bir süreci ifade eder; dolayısıyla pasifliği doğal olarak dışlar. Eren'in tevekkül tasavvuru üzerine yaptığı çalışmada da detaylandığı üzere, tedbir ve tevekkül birbirinin alternatifi değil, ayrılmaz bir bütündür. Tevekkül, kulun iradesini ve eylemini (tedbiri) tamamlayan nihai bir inanış biçimidir.⁴³ Bu bağlamda, "önce deveni bağla, sonra Allah'a güven" hadisi, tevekkülün bir eylemsizlik hali değil, aksine Sünnetullah'a (nedensellik bağına) riayet etmeyi gerektiren eylemsel bir inanç tutumu olduğunu kanıtlar.⁴⁴ Buna göre tedbir, Allah'a güvenin bir zıddı değil; aksine O'nun yarattığı sebep-sonuç ilişkisine saygının bir gereğidir. Endonezya örneğini inceleyen Muzani, afet eğitiminin Fıkıh ve Akaid derslerine entegre edilmesinin, öğrencilerin kader kavramını risk yönetimi ile birlikte anlamalarını kolaylaştırdığını ortaya koymuştur.⁴⁵

3.3. Teodise Tartışmaları Işığında Afet: Ceza mı, Ruhsal Eğitim Sahası mı?

Afetler, teolojik düzlemde "kötülük problemi" veya teknik terimiyle "teodise" tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Geleneksel dindarlık algısında deprem, sel gibi yıkıcı doğa olayları, sıklıkla teodise geleneğine uygun olarak, insanların işlediği günahlara karşılık verilen "ilahi bir ceza" veya gazap olarak kodlanmaktadır. Ancak Shahzad, tarihsel felaketlerin salt bir cezalandırma mekanizması olarak okunmasının, Tanrı'nın mutlak iyiliği ve adaleti ile çelişen teolojik açmazlar yarattığını belirtir.⁴⁶ Modern din eğitimi ve afet teolojisi, bu noktada daha kuşatıcı ve rasyonel bir açıklama modeline ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, John Hick'in "nefs eğitimi" teodisesi, afetleri anlamlandırmada güçlü bir felsefi zemin sunmaktadır.

John Hick, Irenaeusçu geleneği takip ederek, dünyanın insanın zevk ve sefa sürmesi için yaratılmış hedonistik bir cennet olmadığını savunur.⁴⁷ Kalın'ın analizine göre Hick, dünyayı "nefs eğitimi/ruh yapma vadisi" olarak tanımlar.⁴⁸ Bu yaklaşıma göre, insan tamamlanmamış bir varlık olarak yaratılmıştır ve manevi tekamülünü

⁴³ Barış Eren, *İslâm Düşünce Geleneğinde Tevekkül Eğitimi (Gazzâlî Örneği)* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

⁴⁴ Gümrukçüoğlu, "Din eğitimi açısından doğal afetlerle başa çıkmada temel Kur'anî kavramlar", 90-92.

⁴⁵ Muzani, "Earthquake disaster risk reduction...", 75.

⁴⁶ Imran Shahzad, "Theodicy and civilizational suffering: A theological interpretation of historical catastrophes", *International Bulletin of Theology and Civilization* 2/4 (2019), 10.

⁴⁷ John Hick, *Evil and the God of Love* (London: Palgrave Macmillan, 2010), 45.

⁴⁸ Kalın, "John Hick's theodicy of moral and spiritual development...", 1730.

tamamlayabilmesi için zorluklarla, acılarla ve engellerle karşılaşması zorunludur. Eğer dünya, hiçbir acının, hastalığın veya afetin olmadığı steril bir ortam olsaydı; cesaret, fedakârlık, sabır, yardımlaşma ve merhamet gibi ahlaki erdemlerin gelişmesi ontolojik olarak imkânsız hale gelirdi. Bu perspektiften bakıldığında depremler, doğal kötülük kategorisinde görünse de, aslında ruhsal gelişim için gerekli olan epistemik mesafenin (Tanrı ile insan arasındaki bilişsel aralık) bir parçasıdır. Afetler, insanın aciziyetini fark etmesini, ontolojik kibrinden sıyrılmasını ve diğer insanlarla dayanışma kurmasını sağlayan zorlu birer eğitim aparatı işlevi görür.⁴⁹ Dolayısıyla din eğitimi, afeti "Tanrı'nın insanı ezmesi" değil, "insanın potansiyelini açığa çıkarması için kurulan zorlu bir sahne" olarak sunmalıdır.

Diğer taraftan, Rumahuru ve Kakiay, Protestan teolojisi ile yerel bilgeliği harmanlayarak geliştirdikleri "Felaket Teolojisi" kavramında, afetin Tanrısal bir nefret değil, paradoksal bir sevgi ve uyarı tezahürü olabileceğini tartışırlar. Onlara göre Tanrı, yarattığı evreni fiziksel yasalarla dengede tutmaktadır. Deprem, bu dengenin (jeolojik döngünün) bir parçasıdır.⁵⁰ Ancak bu doğa olayının felakete dönüşmesi, insanın sorumluluğunu (ahlaki kötülük) ihmal etmesiyle ilgilidir.

Hick'in ayırımına paralel olarak, bir fay hattının kırılması doğal bir olaydır ve ahlaki bir kötülük taşımaz; ancak çürük bina yaparak binlerce insanın ölümüne sebep olmak ahlaki bir kötülüktür. Felaket teolojisi, suçu Tanrı'ya (kader/ceza) atmak yerine, insanın özgür iradesiyle yaptığı tercihlerin bedeliyle yüzleşmesini talep eder.⁵¹ Bu bağlamda din eğitiminin amacı, bireye "Tanrı beni neden cezalandırdı?" sorusunu sordurmak değil; "Tanrı'nın bana verdiği akıl ve iradeyi kullanarak bu afeti nasıl engelleyebilirdim?" sorusunu sordurmak olmalıdır.

Afetlerin ceza yerine ruhsal eğitim ve yasa bağlamında ele alınması, özellikle travma yaşayan bireylerin Tanrı tasavvurunu korumak için hayati öneme sahiptir. Shahzad, medeniyetlerin yaşadığı büyük yıkımların, o toplumların manevi ve ahlaki dirençlerini test eden dönüm noktaları olduğunu vurgular.⁵² Din eğitimi müfredatı, depremi bir yok oluş değil, Hick'in ifadesiyle bir "ruhsal olgunlaşma fırsatı" olarak işlediğinde; bireylerde fatalist (kaderci) bir çöküş yerine, aktif ve inşacı bir dindarlık geliştirecektir. Teodise tartışmaları, afetin teolojik faturasını Tanrı'ya değil,

⁴⁹ Kalın, "John Hick's theodicy of moral and spiritual development...", 1732.

⁵⁰ Rumahuru - Kakiay, "Issues and approaches in contemporary theological thinking about evil:", 628-630.

⁵¹ Rumahuru - Kakiay, "Issues and approaches in contemporary theological thinking about evil:", 632.

⁵² Shahzad, "Theodicy and civilizational suffering...", 11.

tedbirsizliği seçen insan iradesine kesmektedir. Din eğitimi, bu felsefi derinliği öğrencilere aktararak, korku temelli bir itaat yerine, sorumluluk temelli bir ahlak bilincini inşa etmekle yükümlüdür.

4. Türkiye'de Mevcut Durum ve 6 Şubat Depremi Yansımaları

Türkiye, jeolojik konumu itibarıyla dünyanın en aktif deprem kuşaklarından birinde yer almasına rağmen, afet kültürü oluşturma sürecinde henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştır. 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli meydana gelen ve 11 ili etkileyen depremler, bu eksikliği hem kurumsal hem de bireysel düzeyde gözler önüne sermiş; sadece binaların değil, afet yönetimi anlayışının ve din eğitimi pratiklerinin de dayanıklılığını test etmiştir. Bu bölüm, depremin toplumsal ve teolojik yansımalarını; kurumsal söylem, bireysel tecrübe ve eğitimsel ihtiyaçlar ekseninde analiz etmektedir.

Türkiye özelinde yapılan çalışmalar, teorik düzlemdeki bu sorumluluk odaklı İslam anlayışının, pratik uygulamalara ve kurumsal söylemlere her zaman yansımadağını göstermektedir. Türkiye'de toplumun dini algısını şekillendiren en güçlü mekanizmalardan biri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (DİB) Cuma hutbeleridir. Üçer, Zoba ve Çiftçi tarafından yapılan ve DİB'in afetlere yaklaşımını irdeleyen çalışma, kurumun afet sonrasında toplumu mobilize etme, yardımlaşma ve manevi rehabilitasyon konularında son derece başarılı olduğunu ortaya koymuştur.⁵³ Ancak aynı çalışma, afet öncesi süreçte "risk azaltma", "bina güvenliği" ve "önleyici tedbir" konularının dini söylemde yeterince yer bulmadığını tespit etmiştir. Hutbelerde afetlerin genellikle imtihan ve kader kavramlarıyla izah edilmesi, toplumun afet bilincini "önleyici" (proaktif) değil, "kabullenici" (reaktif) bir düzlemde tutmaktadır.⁵⁴ Bu durum, dinin canı koruma (hıfz-ı nefis) ilkesinin, afetten önce binaları sağlam yapmak şeklinde değil, afetten sonra sabretmek şeklinde anlaşıldığını göstermektedir.

6 Şubat depremlerini yaşayan bireyler üzerinde yapılan saha araştırmaları, teorik tartışmaların pratik karşılığını gözler önüne sermektedir. Demir tarafından Kahramanmaraş, Hatay ve Adıyaman gibi illerdeki depremzedelerle yürütülen tez çalışması, katılımcıların büyük çoğunluğunun deprem anında ve sonrasında

⁵³ Üçer - Zoba - Çiftçi, "Diyanet İşleri Başkanlığının doğal afetler hakkındaki yaklaşımı", 210-220.

⁵⁴ Üçer - Zoba - Çiftçi, "Diyanet İşleri Başkanlığının doğal afetler hakkındaki yaklaşımı", 225-227.

sığındıkları tek limanın inanç olduğunu göstermiştir. Katılımcılar, yaşadıkları çaresizliği "Allah'tan geldik, O'na döneceğiz" inancıyla aşmaya çalışmışlardır.⁵⁵

Doğru tarafından yapılan fenomenolojik çalışmada ise depremedelerin kullandığı dini başa çıkma mekanizmaları incelenmiştir. Bulgular, doğru bir din eğitimi almış bireylerin afeti ceza yerine imtihan ve doğa olayı olarak yorumladıklarını ve bu sayede travmayı daha hızlı atlattıklarını (pozitif başa çıkma) ortaya koymuştur.⁵⁶ Ancak, dini bilgi düzeyi yetersiz olan veya geleneksel kadercilik anlayışına sahip bireylerde "Neden ben?", "Allah bizi cezalandırdı mı?" gibi soruların yoğunlaştığı ve bunun manevi bir krize dönüştüğü (negatif başa çıkma) gözlemlenmiştir.⁵⁷

Afetlerin en savunmasız mağdurları olan çocuklar üzerindeki teolojik etkiler, din eğitiminin pedagojik boyutunu gündeme getirmektedir. Turgut tarafından Gaziantep'teki ortaokul öğrencileri üzerinde yapılan araştırma, deprem travmasının çocukların Tanrı tasavvurunu sarstığını göstermektedir. Araştırmada, bazı çocukların Tanrı'yı "cezalandırıcı ve korkutucu" bir güç olarak algılamaya başladığı; bu durumun ise onların hem ruh sağlıklarını hem de gelecekteki dini hayatlarını olumsuz etkileyebileceği vurgulanmıştır.⁵⁸ Sahadan elde edilen bu nicel bulgu, makalemizin temel problematiğini doğrular niteliktedir; zira bu tablo sadece bir durum tespiti değil, aynı zamanda korku pedagojisine dayalı geleneksel afet anlatımının çocukların anlam dünyasında iflas ettiğinin istatistiksel bir kanıtıdır. Bu veri bize, din eğitimi müfredatının afeti açıklamada kullandığı dilin acilen 'ceza' ekseninden çıkarılarak 'Sünnetullah ve yasa' eksenine taşınmasının ertelenemez bir pedagojik zorunluluk olduğunu söylemektedir. Bu noktada unutulmamalıdır ki, doğal afetlerin çocuklar üzerindeki en yıkıcı etkisi yalnızca evlerin veya şehirlerin yıkılması değil; afet anında ve sonrasında ebeveynlerinin yeterli psikolojik ve duygusal desteği sunamaması sonucu çocuğun yaşadığı derin yalnızlık hissidir. Yetişkinler, bir afet anında karşılaştıkları varoluşsal krizlerde kendi iç dünyalarına sığınarak bir tür psikolojik dayanıklılık sergileyebilirler. Ancak ailenin fiziksel varlığına rağmen afet ortamındaki kaostan dolayı çocukla kurulan duygusal bağın zedelenmesi, çocukta 'psikolojik yetimlik' veya 'duygusal yetimlik' olarak adlandırılan kalıcı bir güvensizlik

⁵⁵ Demir, *Deprem anı ve sonrası sürecin bireyin dini duygu ve düşüncelerine etkisi...*, 28-48.

⁵⁶ Doğru, "Din eğitiminin imkânları bağlamında doğal afetlerin psiko-sosyal etkileriyle dini başa çıkma...", 111.

⁵⁷ Bahadır - Ay, "Deprem kaygısı ve dini başa çıkma", 92.

⁵⁸ Mehmet Turgut, "Ortaokul öğrencilerinde deprem ve Tanrı algısı (Gaziantep ili örneği)", *Journal of Analytic Divinity* 8/2 (2024), 174-196.

durumuna yol açar.⁵⁹ Özellikle büyük ölçekli depremler ve Covid-19 pandemisi gibi kriz dönemlerinde, ebeveynlerin bizzat kendi yaşadıkları kaygı sebebiyle çocuklarının duygusal dünyalarından uzaklaşmaları, çocukları ev içi sorunların sessiz rehinerleri hâline getirmektedir.⁶⁰ Üstelik günümüzde kitle iletişim araçlarının ve dijital dünyanın teşvik ettiği yüzeysel değerler, aile içi bağları zayıflatarak aileyi bu tür akut krizlerde daha da savunmasız bırakmaktadır. Ev ortamı, psikolojik olarak herkesin izole olduğu işlevsiz bir yapıya dönüştüğünde, çocuğa afetlerle başa çıkmada en önemli manevi sığınak olan tevekkül, umut ve inanç değerlerini aktarmak oldukça zorlaşır.⁶¹ Araştırma, din eğitiminin afetleri izah ederken kullandığı dilin, çocukların sadece afet bilincini değil, teolojik gelişimlerini ve ruh sağlıklarını da şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Yanlış bir din eğitimi dili, afeti "hak edilmiş bir ceza" olarak sunarak travmayı derinleştirebilirken; doğru bir pedagoji, afeti doğa olayları döngüsü içinde tanımlayıp insan sorumluluğuna vurgu yaparak direnci artırabilir. Bu veri, din dersi müfredatının ve öğretmenlerin, afetleri anlatırken kullandıkları dilin (ceza/gazap yerine sünnetullah/yasa) ne kadar hayati olduğunu kanıtlamaktadır.

6 Şubat depremleri sonrasında toplumun afeti anlamlandırma pratikleri incelendiğinde; kader, imtihan, ikaz ve ceza gibi teolojik kavramların eklektik ve zaman zaman birbiriyle çelişen bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Katılımcıların homojen bir dini anlam dünyasına sahip olmaması ve özellikle 'cezalandırıcı Tanrı' imgesinin afet sonrası söylemlerde belirginleşmesi, mevcut din dilinin niteliğini tartışmaya açmaktadır. Din eğitimi açısından bu tablonun normatif sonucu şudur: Afet dönemlerinde korku merkezli ve genelleyici bir teolojik söylemden ziyade; umudu, bireysel sorumluluğu ve toplumsal dayanışmayı merkeze alan yeni bir afet teolojisi dili inşa edilmelidir.

Türkiye'de afet bilincinin toplumsal tabana yayılmasında en stratejik aktörler, şüphesiz din görevlileridir. İmamlar, vaizler ve Kur'an kursu öğreticileri, sadece ibadetleri yöneten kişiler değil, aynı zamanda toplumun kader ve musibet algısını şekillendiren kanaat önderleridir. Batır ve İnce tarafından Bitlis-Tatvan örneğinde 15 din görevlisi ile yapılan nitel araştırma, din hizmeti sunucularının zihin dünyasında geleneksel kadercilik ile modern sorumluluk bilinci arasında dikkate değer bir

⁵⁹ Mustafa Cabir Altıntaş, *Dijital Çağda Aile ve Din Eğitimi: Çocuğun Dinî-Ahlaki Gelişimi ve Yeni Ebeveyn Rollerini* (Ankara: Fecr Yayınları, 2025), 198-199.

⁶⁰ Altıntaş, *Dijital Çağda Aile ve Din Eğitimi*, 197-198.

⁶¹ Altıntaş, *Dijital Çağda Aile ve Din Eğitimi*, 196.

geçişkenlik olduğunu ortaya koymaktadır.⁶² Araştırma bulgularına göre din görevlileri, depremin ontolojik kaynağını açıklarken ikili bir dil kullanmaktadır. Bir grup katılımcı, depremi bilimsel verilerle uyumlu olarak "Sünnetullah" (Allah'ın doğaya koyduğu fiziksel yasalar/fay hatları) çerçevesinde değerlendirirken; diğer bir grup olayı doğrudan "toplumsal ahlaki bozulmaya (zina, faiz vb.) verilmiş ilahi bir ceza veya uyarı" olarak kodlamaktadır.⁶³

Bu ikili yapı, din eğitiminin sahadaki en büyük handikabını oluşturmaktadır. Din görevlisi, teorik olarak bina sağlamlığı ve tedbir vurgusu yapsa da; afetin nedenini açıklarken başvurduğu ceza retoriği, cemaatin zihninde "Ne yaparsak yapalım, günahkâr olduğumuz için başımıza geldi" şeklinde fatalist bir kabullenişe dönüşebilmektedir. Oysa aynı çalışmada bir Kur'an kursu öğreticisinin (KKH-1) şu tespiti, olması gereken ideal din eğitimi dilini yansıtmaktadır: *"İslam'ın ihsan ve itkan kavramları, işini en sağlam ve güzel yapmayı emreder. Deprem bir doğa kanunudur, onu afete dönüştüren bizim işimizi sağlam yapmamamızdır"*. Çalışmanın en umut verici bulgusu, din görevlilerinin halk arasındaki yanlış kader algısını (cebriyeci/pasif kadercilik) eleştirmeleridir. Görüşülen imamların büyük çoğunluğu, kaderin sorumsuzluk mazereti olarak kullanılmasına karşı çıkmış; Hz. Ömer'in veba salgını karşısındaki *"Allah'ın kaderinden yine O'nun kaderine (tedbire) kaçıyorum"* tavrını referans göstererek "sahih tevekkül" anlayışını savunmuştur. İmamlar, tevekkülün "hiçbir şey yapmadan beklemek" değil; "deveyi bağladıktan (tedbir aldıktan) sonra Allah'a güvenmek" olduğunu vurgulamışlardır.⁶⁴

Bu veri, din eğitimi müfredatı için kritik bir ipucu vermektedir: Din görevlileri aslında doğru bilgiye sahiptir ancak bu bilgiyi topluma aktarırken kullandıkları korku/ceza dili, sorumluluk dilini gölgelemektedir. Dolayısıyla din görevlilerine yönelik hizmet içi eğitimlerde, afetlerin teolojik izahı yapılırken ceza temasından ziyade "sünnetullah ve sorumluluk" temasının nasıl baskın hale getirileceği öğretilmelidir.

Sahadan elde edilen tüm bu bulgular ve kurumsal söylemdeki yapısal eksiklikler, Türkiye'de din eğitiminin afet bağlamında parçacı (reaktif) bir yaklaşımdan çıkarılıp; felsefi, pedagojik ve sivil toplum boyutlarını içeren bütüncül (proaktif) bir modele

⁶² Batır - İnce, "Din görevlilerinin bir afet biçimi olan deprem hakkındaki algıları", 107-111.

⁶³ Batır - Celal İnce, "Din görevlilerinin bir afet biçimi olan deprem hakkındaki algıları", 113.

⁶⁴ Batır - Celal İnce, "Din görevlilerinin bir afet biçimi olan deprem hakkındaki algıları", 110-115.

taşınmasını zorunlu kılmaktadır. Sonraki bölümde detaylandırılacak olan Afet Odaklı Bütüncül Din Eğitimi Modeli, sahadaki bu acil teolojik ve pedagojik ihtiyaçlara bir yanıt olarak geliştirilmiştir.

5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler: Afet Odaklı Bütüncül Din Eğitimi Modeli

Bu çalışma, Türkiye'nin bir deprem ülkesi olduğu gerçeğinden hareketle, afet bilincinin kazandırılmasında din eğitiminin rolünü, imkânlarını ve mevcut sınırlılıklarını incelemiştir. İncelenen literatür ve saha verileri, dinin afet sürecindeki rolünün tek boyutlu olmadığını; aksine çok yönlü işlediğini ortaya koymaktadır. Bir yanda travmayı hafifleten güçlü bir kalkan, diğer yanda ise risk algısını körelten bir perde olarak işlev gören din olgusu, küresel ve yerel veriler ışığında, din eğitimi perspektifiyle tartışılmıştır. Çalışmanın temel bulgusu şudur: Din, doğru bir eğitimle desteklendiğinde afet öncesinde tedbir motivasyonu, afet sonrasında ise psikolojik sağlamlık sağlayan hayati bir kaynaktır.

Afet yönetimi sadece teknik bir mühendislik konusu değil, aynı zamanda bir zihniyet inşası sürecidir. Bu sürecin başarıya ulaşması, toplumun anlam dünyasını şekillendiren din eğitimi süreçlerinin, afet bilincini müfredatın organik bir parçası haline getirmesiyle mümkündür. Çalışmada incelenen John Hick'in teodisesi, Endonezya'daki sivil toplum modelleri ve din görevlilerinin algı dünyası, mevcut din eğitimi paradigmasında köklü bir restorasyon ihtiyacını ortaya koymaktadır. Sahadan elde edilen nicel ve nitel bulguların analizi ışığında, Türkiye'deki din eğitimi politikaları için teorik ve pratik çerçevesi aşağıda detaylandırılan "Afet Odaklı Bütüncül Din Eğitimi Modeli" alana bir çözüm önerisi olarak sunulmaktadır. Bu modelde öne çıkan ve dikkat edilmesi gereken tartışma ve ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

a) Felsefi/Teolojik Zemin Oluşturma: Cezadan Ruhsal Eğitime

Dinin iyileştirici gücüne karşın, literatürdeki veriler teolojik algıda ciddi risk alanlarına da işaret etmektedir. Özellikle çocukların ve gençlerin afetleri anlamlandırma biçimi, yetişkinlerden farklılık göstermektedir. Önen ve Kızılgeçit tarafından 2023 Diyarbakır depremi sonrasında lise öğrencileriyle yapılan nitel çalışma, depremin gençlerin dini inançlarında bir sarkaç etkisi yarattığını göstermiştir.⁶⁵ Bazı öğrencilerde Allah'a sığınma ve inançta derinleşme görülürken;

⁶⁵ Rahime Şule Önen - Muhammet Kızılgeçit, "Depremin lise öğrencilerinin dinsel inanç-tutum-davranış örüntüleri üzerindeki etkileri: 2023 Diyarbakır depremi üzerine nitel bir araştırma", *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 9 (2024), 63-98.

bazılarında ise afetin büyüklüğü karşısında "Tanrı'nın adaleti" sorunu tetiklenmiş ve şüpheler artmıştır. Turgut ve Adzkiya vd., gençlerin zihnindeki cezalandırıcı Tanrı imgesinin, onların hem ruh sağlığını bozduğunu hem de dine karşı mesafeli bir tutum geliştirmelerine neden olduğunu belirtir.⁶⁶ Alanda yapılan bu çalışmaların ortaya koyduğu istatistiksel tablo, afetlerin teolojik izahında yaşanan varoluşsal krizin (teodise) boyutlarını göstermesi bakımından son derece çarpıcıdır. Bu nicel veriler, din eğitiminin sadece ritüel aktarımı yapmakla yetinemeyeceğini; genç kuşakların karşılaştığı 'kötülük problemi'ne rasyonel ve 'ruhsal olgunlaşma' eksenli (John Hick'in teodisesi gibi) yeni teolojik yanıtlar üretmek zorunda olduğunu kanıtlamaktadır. Aksi takdirde, afetin insani hatalardan (bina güvenliği vb.) ziyade doğrudan ilahi bir gazap olarak sunulması, genç kuşaklarda sorumluluk bilincini değil, öfke ve çaresizlik duygusunu beslemektedir.

Mevcut müfredattaki "Kaza ve Kader" üniteleri, John Hick'in "Nefs Eğitimi" teodisesi ile zenginleştirilmelidir. Örneğin; din derslerinde dünya, sadece 'sınav salonu' değil, zorluklar aracılığıyla ahlaki erdemlerin (cesaret, fedakârlık, dayanışma) kazanıldığı bir ruhsal eğitim sahası olarak anlatılmalıdır. Bu yaklaşım, öğrencinin afeti "Tanrı'nın nefreti" olarak değil; "insan potansiyelinin açığa çıkması için bir zemin" ve "doğa yasalarının işleyişi" olarak anlamasını sağlayacak; böylece genç kuşaklarda görülen "teolojik öfke" ve "ateizm eğilimi" engellenecektir. Bu da kazanım olarak hedeflenmelidir. Kötülük problemi, musibetler, ilahi adalet ve afetlerin teolojik izahı, din eğitiminin en derin ve hassas geçiş konularındandır. Eğitim süreçlerinde salt bilgi aktaran teknolojik/dijital araçların (veya YZ tabanlı sistemlerin) kullanılması, afetler gibi karmaşık teolojik ve psikolojik krizleri aşırı basitleştirerek mekanik bir kaderciliğe veya yüzeysel bir anlayışa indirgeme riski taşır. Oysa afet bilinci merkezli bir din eğitimi; şefkat, empati ve yardımlaşma gibi evrensel ahlaki değerleri yüzeysel kodlarla değil, insan ruhunun derinliklerine inen, acıyı anlamlandıran ve aktif sorumluluk (tevekkül) bilinci aşıl原因 bir derinlikle ele alınmalıdır.⁶⁷

Çocukların Tanrı tasavvurunun depremle zedelenmemesi için, din eğitimi müfredatı korku pedagojisinden arındırılmalıdır. Özellikle, okul öncesi ve ilköğretim DKAB derslerinde, afetler anlatılırken "Allah'ın cezalandırması" teması kesinlikle

⁶⁶ Turgut, "Ortaokul öğrencilerinde deprem ve Tanrı algısı...", 182.; Adzkiya vd., "Perceptions of Youth Religious Understanding...", 230.

⁶⁷ Mustafa Cabir Altıntaş, "Din Eğitiminde Yapay Zekâ Teknolojileri: Fırsatlar ve Etik Tartışmalar", *İslami İlimler Dergisi* 40 (2025), 112-113.

kullanılmamalıdır. Bunun yerine, Allah'ın insanlara akıl verdiği, doğayı yasalarla yarattığı ve insanın görevinin bu yasaları (bilimi) kullanarak kendini korumak olduğu işlenmelidir.

b) Örgün Din Eğitiminde (DKAB ve İHL) Müfredat Entegrasyonu

Sahadaki veriler, dinin risk azaltma davranışları üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Afet sonrası süreç, bireylerin "Neden ben?", "Tanrı buna neden izin verdi?" gibi ontolojik sorularla yüzleştiği en kırılgan evredir. Hakkim ve Deb, afet gönüllüleri üzerine yaptıkları çalışmada, dini anlamlandırma sürecinin, bireyleri sadece pasif bir kabullenişe değil, aynı zamanda diğerkâm davranışlara ve dayanışmaya yönlendiğini tespit etmiştir.⁶⁸ Afeti bir son değil, manevi bir sınav olarak kodlamak, travmanın yıkıcı etkisini azaltmaktadır.

Gianisa ve Le De, Endonezya Padang depremi örneğinde, dini inançların afet sonrasında iyileştirici olduğunu, ancak afet öncesinde fatalist (kaderci) bir tutuma yol açarak hazırlık yapmayı engellediğini saptamıştır.⁶⁹ "Her şey Allah'tan gelir, ne yaparsak yapalım öleceğiz" şeklindeki yanlış tevekkül anlayışı, bina güçlendirme veya sigorta yaptırma gibi rasyonel tedbirlerin imana aykırı veya gereksiz görülmesine neden olabilmektedir.⁷⁰ Bu durum, din eğitiminin mevcut durumdaki en büyük açmazıdır. Türkiye'deki din eğitimi müfredatı ve cami hutbeleri, genellikle afetin sabırla karşılanması (sonuç odaklı) üzerine yoğunlaşmakta; ancak afetin önlenmesi (süreç odaklı) konusundaki ahlaki ve fıkhi sorumlulukları yeterince vurgulamamaktadır.

Afet bilinci, sadece coğrafya veya fen bilimleri derslerinin konusu olmaktan çıkarılmalı, disiplinler arası bir yaklaşımla ana akımlaştırılmalıdır. Kwabena vd., afet eğitiminin sadece bilgi aktarımı değil, bir "kültür inşası" olduğunu belirtir.⁷¹ Bu kültürün inşasında, toplumun değer yargılarını şekillendiren din eğitimi kritik bir role sahiptir.

Mevcut Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) derslerinde afet konusu genellikle "Kaza ve Kader" ünitesine sıkıştırılmış teorik bir bilgi olarak kalmaktadır. Oysa

⁶⁸ Adeeba Hakkim – Amrita Deb, "Religious meaning-making and prosocial action among disaster response volunteers", *Mental Health, Religion & Culture* 25/7 (2022), 712-734.

⁶⁹ Gianisa – Le De, "The role of religious beliefs and practices in disaster:", 74-86.

⁷⁰ Sun - Deng - Qi, "Religious belief, disaster awareness, and disaster response:" 16.

⁷¹ Donkor Felix Kwabena vd., "Mainstreaming Education into Disaster Management to Facilitate Disaster Resilience", *Climate Change, Hazards and Adaptation Options* (Springer, 2021).

Endonezya örneğinde görüldüğü gibi, afet bilinci disiplinlerarası bir yaklaşımla ana derslere entegre edilmelidir:

- **Fıkıh Derslerinde:** Hıfz-ı Can (canın korunması) ilkesi temelinde; imar mevzuatına uymanın farz, kaçak ve çürük yapılaşmanın kul hakkı ihlali olduğu işlenmelidir.

Kelam ve Akaid Derslerinde: Sünnetullah kavramı, fiziksel yasaların Allah'ın iradesinin bir tecellisi olduğu vurgusuyla öğretilmeli; tedbir almanın tevekküle engel olmadığı, aksine tevekkülün ön şartı olduğu bilinci kazandırılmalıdır.

- **Ahlak Derslerinde:** Afet anında dayanışma, diğerkâmlık (isar) ve afet ahlakı (yağmacılıktan kaçınma, yardımları koordine etme) konuları simülasyonlarla aktarılmalıdır.

c) Sivil Toplum Ayağı: Sosyal İbadet Olarak Afet Yönetimi

Afet yönetiminde devletin yetersiz kaldığı kılcak damarlara ulaşmada Sivil Toplum Kuruluşları (STK), özellikle de dini temelli organizasyonlar, kritik bir role sahiptir. Joakim ve White, Endonezya'daki Yogyakarta depremi üzerine yaptıkları çalışmada, dini ağların oluşturduğu dini sosyal sermayenin, afet sonrası iyileşme sürecini hızlandıran en güçlü faktör olduğunu tespit etmiştir.⁷² Ancak din eğitimi perspektifinden asıl odaklanılması gereken nokta, bu organizasyonların sadece birer yardım dağıtıcısı değil, aynı zamanda toplumu afetlere karşı eğiten birer yaygın eğitim kurumu olarak işlev görmesidir.

Firdaus ve Hermansah, Situ Gintung felaketi üzerine yaptıkları çalışmada, toplumun afetlere karşı direncini artıran temel unsurun dayanışma değeri olduğunu vurgular.⁷³ Dini STK'lar, düzenledikleri vaazlar, sohbet halkaları ve yardım kampanyaları aracılığıyla bu değeri sürekli canlı tutan bir değerler eğitimi süreci yürütmektedir. Rokib ise dini grupların (örneğin Santana hareketi), afet müdahalesini bir cihat (nefse ve zorluklara karşı mücadele) olarak kodlayarak, gönüllülerin motivasyonunu en üst düzeyde tuttuğunu belirtir.⁷⁴

⁷² Erin P. Joakim - Robert S. White, "Exploring the impact of religious beliefs, leadership, and networks on response and recovery of disaster-affected populations: A case study from Indonesia", *Journal of Contemporary Religion* 30/2 (2015), 193.

⁷³ Azhar Firdaus - Tantan Hermansah, "Solidarity and impact of 2009 Situ Gintung disaster-based value system to raise awareness of disaster resilience and the environment", *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* 940 (2021), 012096.

⁷⁴ Mohammad Rokib, "The significant role of religious group's response to natural disaster in Indonesia: The case of Santri Tanggap Bencana (Santana)", *Indonesian Journal of Islam and Muslim Societies* 2/1 (2012), 85.

Baidhawı tarafından incelenen Endonezya kökenli İslami hareket "Muhammadiyah", dini STK'ların afet bilincini nasıl kurumsallaştırabileceğine dair eşsiz bir model sunar. Muhammadiyah, afet yönetimini "Ma'un Teolojisi" üzerine inşa etmiştir. Kur'an'daki Ma'un suresinden ilham alan bu yaklaşım, yoksula, yetime ve mağdura yardım etmeyi sadece ahlaki bir erdem değil, dinin aslı ve ibadetin tamamlayıcısı olarak görür. Bu teolojik zemin, organizasyonun bünyesinde kurulan Muhammadiyah Afet Yönetim Merkezi (MDMC) aracılığıyla somut bir eğitim modeline dönüşmüştür. MDMC, camileri ve İslami okulları birer "Afete Hazırlık Üssü"ne dönüştürerek, "Afete Hazır Okul" projesini hayata geçirmiştir. Bu proje kapsamında, din derslerinde öğrencilere sadece abdest ve namaz değil; risk azaltma, ilk yardım ve tahliye gibi beceriler de birer sosyal ibadet bilinciyle öğretilmektedir.⁷⁵

Türkiye'de Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) ve İHH gibi dini referanslı STK'lar, afet müdahale aşamasında dünya çapında bir başarıya sahiptir. Ancak Endonezya örneği ile kıyaslandığında, Türkiye'deki yapıların afet öncesi eğitim ve risk azaltma konularında daha zayıf kaldığı görülmektedir. Din eğitimi bağlamında bu durum şu ihtiyacı ortaya koymaktadır: Dini STK'lar, faaliyetlerini sadece koli dağıtmak veya enkaz kaldırmak ile sınırlamamalı; cami dernekleri ve vakıflar aracılığıyla halka "Afet Bilinci Seminerleri" vermelidir. İslami sivil toplum, sadaka kültürünü sadece yara sarmak (reaktif) değil, yara almamak için bina güçlendirmek (proaktif) şeklinde genişleterek, toplumsal bir zihniyet dönüşümüne öncülük etmelidir. Bu, dinin sosyal işlevselliğini artıran en etkili yaygın din eğitimi metodudur.

Özetle, Endonezya'daki Muhammadiyah ve MDMC örneği, din eğitiminin sadece okullara hapsedilemeyeceğini göstermektedir. Türkiye'deki dini STK'lar ve Cami Dernekleri, faaliyetlerini yardım kolisi dağıtmaktan, afet bilinci eğitimi vermeye doğru genişletmelidir. Camiler, sadece ibadet mekanı değil, mahalle bazlı "Afet Hazırlık Merkezleri" olarak kodlanmalıdır. "Ma'un Teolojisi" bağlamında, sağlam bina yapmanın ve deprem çantası hazırlamanın birer sosyal ibadet olduğu bilinci, yaygın din eğitimi (vaaz/sohbet) yoluyla toplumsal tabana yayılacaktır.

d) Yaygın Din Eğitimi Ayağı ve Manevi Danışmanlık

Bahadır ve Ay'ın deprem kaygısı ile çaresizlik düzeyi arasındaki ilişkiyi saptayan nicel verileri, manevi danışmanlığın sahada ne denli acil bir klinik ihtiyaç olduğunu kanıtlamaktadır. Aynı zamanda Batır ve İnce'nin din görevlileri üzerinde yaptığı nitel

⁷⁵ Baidhawı, "The role of faith-based organization in coping with disaster management...", 175-181.

çalışmada tespit edilen "kader/ceza söylemindeki sıkışmışlık", hizmet içi eğitimlerin önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda din görevlilerinin "bilimsel gerçeklik" ile "geleneksel dil" arasındaki sıkışmışlığını gidermek elzemdir. Diyanet İşleri Başkanlığı hizmet içi eğitimlerinde, imamlara "Afet Dili ve Retoriği" dersleri verilmelidir. Hutbelerde kullanılan "felaket, gazap, helak" gibi kavramların yerine; "Sünnetullah, itkan (iş sağlama yapma), mesuliyet ve sahih tevekkül" kavramlarının kullanımı kurumsallaştırılmalıdır. Kanaat önderi olarak kabul edilen din görevlileri dilindeki bu değişim, halkın kader algısını pasif bekleyişten aktif tedbire dönüştürecektir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın irşat dili, afet sonrasındaki teselli odaklı yaklaşımdan, afet öncesindeki uyarı ve inşa odaklı yaklaşıma evrilmelidir. Bunun için, Cuma hutbelerinde ve vaazlarda, depremden korunmak için sağlam bina yapmanın ve denetlemenin, en az ibadetler kadar önemli bir salih amel olduğu vurgulanmalıdır. Kader kavramı, sorumluluğu üzerinden atan bir mazeret olarak değil; neden-sonuç ilişkisine riayet etmeyi gerektiren bir bilinç hali olarak anlatılmalıdır.

Küresel ölçekte bakıldığında; 2010 Haiti depremi mağdurları üzerine yapılan araştırmada Mesidor ve Sly, pozitif dini başa çıkma stratejilerinin travma sonrası büyüme ile doğrudan ilişkili olduğunu kanıtlamıştır.⁷⁶ Benzer şekilde Jang, Ko ve Kim, Nepal depremi sonrası kurulan geçici çadır kentlerde, dini ritüellerin ve inanç pratiklerinin, afetzedelerin ruh sağlığını korumada en etkili sosyal sermaye olduğunu vurgulamıştır.⁷⁷ Türkiye örneğinde ise 6 Şubat depremleri sonrası yapılan saha çalışmaları bu küresel verileri doğrulamaktadır. Aybey tarafından Zonguldak'a göç eden depremzedelerle yapılan mülakatlar, manevi danışmanlık hizmetlerinin hayati önemini ortaya koymuştur. Katılımcılar, yaşadıkları kayıpları ve yas sürecini, din uzmanlarının rehberliğinde kader ve kaza inancı çerçevesinde anlamlandırdıklarında, psikolojik rahatlama yaşadıklarını belirtmişlerdir.⁷⁸ İslam da, dinin afet sonrası iyileşme evresinde, topluluk bağlarını yeniden kuran en güçlü motivasyon aracı olduğunu savunmaktadır.⁷⁹

İlahiyat Fakülteleri müfredatına ve DİB hizmet içi eğitimlerine zorunlu "Afet Psikolojisi ve Manevi Danışmanlık" dersleri eklenmelidir. Din görevlileri, travma

⁷⁶ Mesidor - Sly, "Religious coping, general coping strategies...", 130-143.

⁷⁷ Miyoung Jang vd., "Religion and mental health among Nepal earthquake survivors in temporary tent villages", 330.

⁷⁸ Salih Aybey, "Deprem sonrası ortaya çıkan problemlerin çözümünde manevi danışmanlık (Zonguldak örneği)", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 17 (2024), 210-213.

⁷⁹ Ranty R. Islam, "Believing to recover: The role of religion in the recovery phase of natural disasters", *Anthropos* 107/1 (2012), 209.

yaşamış bireylere yaklaşırken "Bu senin imtihanın/cezan" gibi yargılayıcı dilden kaçınıp; "yas sürecine eşlik eden" profesyonel bir yetkinliğe kavuşturulmalıdır. Dijitalleşmenin ve yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaştığı günümüzde, afetzedelere yönelik din eğitimi ve manevi danışmanlık hizmetlerinin salt teknolojik platformlara veya dijital içeriklere indirgenmesi büyük bir pedagojik hatadır. Nitekim dinin öğretilmesinde ve afet sonrası travmaların sağaltılmasında ihtiyaç duyulan insan şefkati ve duyarlılığı, hiçbir teknolojik araçla tam olarak ikame edilemez. Afetin yıktığı psikolojik enkaz, ancak öğrenciyeye/afetzedeye duygusal ve ahlaki destek sağlayan, onunla aynı acıyı paylaşabilen manevi yoldaşların ve eğitimcilerin yüz yüze kuracağı sahici ve insani bağlarla onarılabilir. Özellikle afet deneyimi yaşamış çocuk ve gençlerde görülen en belirgin tepki kendilerini toplumdan izole hissetmeleridir. Bu izolasyonun aşılmasında din eğitiminin iyileştirici gücü ancak yüz yüze etkileşim ile açığa çıkar; zira bu etkileşim, sarsılan güven duygusunu yeniden inşa eder ve toplumsal dayanışma arzusunu artırır.⁸⁰

e) Okul-Toplum İşbirliği

Japonya'daki okul-toplum işbirliği modeli incelendiğinde, afet eğitiminin başarısının, okulda öğrenilenlerin aileye ve toplumsal hayata taşınmasıyla mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Japonya'daki gibi okulların afet eğitiminde birer merkez üssü olması sağlanmalıdır. İmam Hatip Okulları ve Kur'an Kursları, buldukları mahallede sadece dini eğitim veren kurumlar değil; aynı zamanda afet toplanma ve bilinçlenme merkezleri olarak işlev görmelidir. Ailelerin de katıldığı tatbikatlarda, dini değerler (yardımlaşma, sabır) ile teknik beceriler (ilk yardım, tahliye) harmanlanarak verilmelidir. Türkiye gibi dini değerlerin toplumsal yaşamda belirleyici olduğu ülkelerde, cami hutbelerinden Kur'an kurslarına, İHL meslek derslerinden DKAB müfredatına kadar geniş bir yelpazede "Afet Ahlakı" (tedbirin dini zorunluluğu) işlenmelidir. Bu, sadece can güvenliğini sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda eşref-i mahlukat olan insanın onurunu koruyan bir sorumluluk bilinci geliştirecektir.

Bununla beraber, sahadaki kriz yönetimi deneyimleri, bazı afetzedelerin psikolojik destek hizmetlerine mesafeli yaklaştığını, bu tür yardımları klinik bir müdahale (ilaç tedavisi vb.) olarak kodlayıp kendi dini başa çıkma pratiklerini tek başına yeterli gördüklerini ortaya koymaktadır. Bu direnci kırmak ve toplumsal toparlanmayı hızlandırmak adına din görevlileri, DKAB öğretmenleri ve ruh sağlığı

⁸⁰ Altuntaş, "Din Eğitiminde Yapay Zekâ Teknolojileri: Fırsatlar ve Etik Tartışmalar",112-113.

uzmanları (psikologlar) arasında güçlü bir disiplinlerarası iş birliği kurulmalıdır. Özellikle dini referansların belirleyici olduğu toplumsal yapılarda, manevi destek ile psikolojik ilkyardım birbirini dışlayan rakipler olarak değil; afetzedenin hem bireysel iyi oluşunu hem de inanç dünyasını koruyan tamamlayıcı hizmetler olarak sunulmalıdır.

Sonuç olarak; afet bilinci, mühendislik kadar ilahiyatın ve pedagojinin de konusudur. Önerilen bu model, din eğitimi afetin sonuçlarını yöneten bir mekanizma olmaktan çıkarıp; afetin sebeplerini ortadan kaldıran ahlaki bir kalkana dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu süreçte, afet bilincinin inşasında din eğitimcilerine ve ilahiyat akademisyenlerine büyük bir görev düşmektedir. Eğitimciler, sadece geleneksel inanç kalıplarını aktarmakla yetinmemeli; aynı zamanda bireyin doğa, çevre ve insanlık karşısındaki etik sorumluluklarını sorgulatan bir vizyon ortaya koymalıdır. Din eğitimcisinin rolü, bireye sadece manevi bir teselli sunmak değil, aynı zamanda toplumda daha sorumlu ve adil bir yapı inşa etmek için eleştirel ve refleksif bir ahlaki uyanış sağlamaktır. Deprem gerçeğiyle yaşayan bir toplumda din eğitimi, insanı sadece ahirete hazırlayan değil; dünyada da güvenli, sorumlu ve ahlaklı bir yaşam kurmasını sağlayan bir vizyona sahip olmalıdır. "Önce deveni bağla" nebevi uyarısını pedagojik bir ilke haline getiren bu model, hem can güvenliğinin sağlanmasına hem de İslam'ın yaşatan yüzünün doğru anlaşılmasına hizmet edecektir.

Kaynakça | References

- Adzkiya, Ubbadul vd. "Perceptions of Youth Religious Understanding of Natural Disaster Resistance and Preparedness". *International Conference on Advance & Scientific Innovation*. 229-238. KnE Life Sciences, 2023. <https://doi.org/10.18502/kss.v8i9.13333>
- Aksa, Furqan I., 2020, 'Islamic perspectives in disaster: An alternative to changing fatalistic attitudes', *Jambá: Journal of Disaster Risk Studies* 12(1), a942, 1-4. <https://doi.org/10.4102/jamba.v12i1.942>
- Altıntaş, Mustafa Cabir. *Dijital Çağda Aile ve Din Eğitimi: Çocuğun Dinî-Ahlaki Gelişimi ve Yeni Ebeveyn Rollerini*. Ankara: Fecr Yayınları, 2025. <https://doi.org/10.70458/fcr.9786255576859>
- Altıntaş, Mustafa Cabir. "Dini, Ahlaki ve Eğitimsel Açından Turizm: Akademik Bir Değerlendirme". *Tourism and Recreation* 6/2 (2024), 382-393. <https://doi.org/10.53601/tourismandrecreation.1492320>

- Altıntaş, Mustafa Cabir. "Din Eğitiminde Yapay Zekâ Teknolojileri: Fırsatlar ve Etik Tartışmalar". *İslami İlimler Dergisi* 40 (2025), 95-119. <https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1601197>
- Asoğlu, Emel - Özdemir, Ömer. "Deprem kaynaklı travma sonrası stres belirtileri ile başa çıkmada din eğitiminin rolü". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 17 (2024): 321-348. <https://doi.org/10.53112/tudear.1458935>
- Aybey, Salih. "Deprem sonrası ortaya çıkan problemlerin çözümünde manevi danışmanlık (Zonguldak örneği)". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 17 (2024): 197-223. <https://doi.org/10.53112/tudear.1455918>
- Bahadır, Ziyet - Ay, Faruk. "Deprem kaygısı ve dini başa çıkma". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 38 (2025): 83-101. <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1494849>
- Baidhaw, Zakiyuddin. "The role of faith-based organization in coping with disaster management and mitigation: Muhammadiyah's experience". *Journal of Indonesian Islam* 9/2 (2015): 167-194. <https://doi.org/10.15642/JIIS.2015.9.2.167-194>
- Batır, İkrâm - İnce, Celal. "Din görevlilerinin bir afet biçimi olan deprem hakkındaki algıları". *Bitlis İslamiyat Dergisi* 5/2 (2023): 98-119. <https://doi.org/10.53442/bider.vi.1382052>
- Baytiyeh, Hoda - Naja, Mohamad K. "Can education reduce Middle Eastern fatalistic attitude regarding earthquake disasters?". *Disaster Prevention and Management* 23/4 (2014): 343-355. <https://doi.org/10.1108/DPM-12-2013-0226>
- Çapcıoğlu, İhsan - Çapcıoğlu, Fatma - Çınar, Rûveyda (ed.). *Psikososyal Boyutlarıyla Afetler ve Din*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023.
- Chester, David K. "Theology and disaster studies: The need for dialogue". *Journal of Volcanology and Geothermal Research* 146/4 (2005): 319-328. <https://doi.org/10.1016/j.jvolgeores.2005.02.004>
- Demir, Abdurrahman. *Deprem anı ve sonrası sürecin bireyin dini duygu ve düşüncelerine etkisi: 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli deprem örneği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Doğanay, Süleyman. "Depremzedelerin hayatı anlamlandırma ve yas süreçlerinde dinin rolü: Nitel bir araştırma". *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/Özel Sayı (2023): 157-190. <https://doi.org/10.54659/ulum.1347634>
- Doğru, Çetin. "Din eğitiminin imkânları bağlamında doğal afetlerin psiko-sosyal etkileriyle dini başa çıkma: Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat depremleri örneğinde fenomenolojik bir çalışma". *Harran İlahiyat Dergisi* 53 (2025): 94-124. <https://doi.org/10.30623/hij.1605707>

- Eren, Barış. *İslâm Düşünce Geleneğinde Tevekkül Eğitimi (Gazzâlî Örneği)*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2023. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Firdaus, Azhar - Hermansah, Tantan. "Solidarity and impact of 2009 Situ Gintung disaster-based value system to raise awareness of disaster resilience and the environment". *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* 940 (2021): 012096. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/940/1/012096>
- Gaillard, Jean C. - Texier, Pauline. "Religions, Natural Hazards, and Disasters: An Introduction". *Religion* 40/2 (2010), 81-84. <https://doi.org/10.1016/j.religion.2009.12.001>
- Ghafory-Ashtiany, Mohsen. "Viewpoint of Islam on earthquakes, human vitality and disaster". *Disaster Prevention and Management: An International Journal* 18/3 (2009): 218-232. <https://doi.org/10.1108/09653560910965600>
- Gianisa, Adisaputri - Le De, Loic. "The role of religious beliefs and practices in disaster: The case study of 2009 earthquake in Padang city, Indonesia". *Disaster Prevention and Management* 27/1 (2018): 74-86. <https://doi.org/10.1108/DPM-10-2017-0238>
- Gümrükçüoğlu, Süleyman. "Din eğitimi açısından doğal afetlerle başa çıkmada temel Kur'anî kavramlar". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 16 (2023): 79-109. <https://doi.org/10.53112/tudear.1331610>
- Hakkim Adeeba - Deb, Amrita. "Religious meaning-making and prosocial action among disaster response volunteers". *Mental Health, Religion & Culture* 25/7 (2022): 712-734. <https://doi.org/10.1080/13674676.2022.2116634>
- Hick, John. *Evil and the God of Love*. London: Palgrave Macmillan, 2010.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2010.
- Islam, Ranty R. "Believing to recover: The role of religion in the recovery phase of natural disasters". *Anthropos* 107/1 (2012): 209-217.
- Jang, Mikyung vd. "Religion and mental health among Nepal earthquake survivors in temporary tent villages". *Mental Health, Religion & Culture* 21/4 (2018): 329-335. <https://doi.org/10.1080/13674676.2018.1494703>
- Joakim, Erin P. - White, Robert S. "Exploring the Impact of Religious Beliefs, Leadership, and Networks on Response and Recovery of Disaster-Affected Populations: A Case Study from Indonesia". *Journal of Contemporary Religion* 30/2 (2015), 193-212.
- Kalın, Mehmet Fatih. "John Hick's theodicy of moral and spiritual development and a critical examination of theodicy". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/4 (2024): 1727-1750.

- Karancı, A. Nuray - Akşit, Bahattin - Dirik, Gülay. "Impact of a community disaster awareness training program in Turkey: Does it influence hazard-related cognitions and preparedness behaviors?". *Social Behavior and Personality: An International Journal* 33/3 (2005): 243-258. <https://doi.org/10.2224/sbp.2005.33.3.243>
- Kula, Naci. "Deprem ve dini başa çıkma". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2002): 234-255.
- Kwabena, D. F. vd. "Mainstreaming Education into Disaster Management to Facilitate Disaster Resilience". *Climate Change, Hazards and Adaptation Options*. 187-208. Springer, 2021.
- Mesidor, Jean Kesnold. - Sly, Kaye F. "Religious coping, general coping strategies, perceived social support, PTSD symptoms, resilience, and posttraumatic growth among survivors of the 2010 earthquake in Haiti". *Mental Health, Religion & Culture* 22/2 (2019): 130-143. <https://doi.org/10.1080/13674676.2019.1580254>
- Muzani. "Earthquake disaster risk reduction based on Islamic religious education curriculum in Indonesia". *International Journal of Education, Information Technology and Others* 3/2 (2020): 70-79. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3967925>
- Önen, Rahime Şule- Kızılgöçit, Muhammet. "Depremin lise öğrencilerinin dinsel inanç-tutum-davranış örüntüleri üzerindeki etkileri: 2023 Diyarbakır depremi üzerine nitel bir araştırma". *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 9 (2024): 63-98. <https://doi.org/10.59379/tdpd.1466670>
- Pargament, Kenneth I. "From research to practice: Three waves in the evolution of the psychology of religion and spirituality". *Spiritual Psychology and Counseling* 8/3 (2023): 207-225. <https://doi.org/10.37898/spc.2023.8.3.191>
- Rokib, Mohammad. "The significant role of religious group's response to natural disaster in Indonesia: The case of Santri Tanggap Bencana (Santana)". *Indonesian Journal of Islam and Muslim Societies* 2/1 (2012): 85-108.
- Rumahuru, Yance Z. - Kakiay, Agusthina C. "Issues and approaches in contemporary theological thinking about evil: Rethinking disaster theology". *Open Theology* 6 (2020): 623-635. https://doi.org/10.1515/opth-2020-0136?urlappend=%3Futm_source%3Dresearchgate.net%26utm_medium%3Darticle
- Sadan, Hamza - Gurbet, Mahmut - Karaoğlu, Arslan. "Kur'an ve sünnet bağlamında doğal afetlere karşı takınılması gereken bazı tutum ve davranışlar". *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/Özel Sayı (2023): 1-38. <https://doi.org/10.54659/ulum.1347103>
- Schmuck, Hanna. ""An act of Allah": Religious explanations for floods in Bangladesh as survival strategy". *International Journal of Mass Emergencies and Disasters* 18/1 (2000): 85-95. <https://doi.org/10.1177/028072700001800105>

- Shahzad, Imran. "Theodicy and civilizational suffering: A theological interpretation of historical catastrophes". *International Bulletin of Theology and Civilization* 2/4 (2019).
- Shiwaku, Koichi, et al. "School disaster resilience assessment in the affected areas of 2011 East Japan earthquake and tsunami." *Natural Hazards* 82.1 (2016): 333-365. <https://doi.org/10.1007/s11069-016-2204-5>
- Sun, Lei - Deng, Yan - Qi, Wen-Hua. "Religious belief, disaster awareness, and disaster response: Findings and implication for disaster risk reduction". *3rd Annual International Conference on Social Science and Contemporary Humanity Development (SSCHD 2017)*. Atlantis Press, 2017.
- Sun, Lei, Yan Deng, and Wenhua Qi. "Two impact pathways from religious belief to public disaster response: Findings from a literature review". *International Journal of Disaster Risk Reduction* 27 (2018): 588-595. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2017.10.004>
- Turgut, Mehmet. "Ortaokul öğrencilerinde deprem ve Tanrı algısı (Gaziantep ili örneği)". *Journal of Analytic Divinity* 8/2 (2024): 174-196. <https://doi.org/10.46595/jad.1570819>
- Üçer, Cenksu - Zoba, Büşra - Çiftçi, Abdulkadir. "Diyaret İşleri Başkanlığının doğal afetler hakkındaki yaklaşımı". *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/2 (2023): 191-253. <https://doi.org/10.54659/ulum.1357956>
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.